

УДК 811.111–26'42'22122

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОДЯКИ В АНГЛОМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Ірина Чемеринська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

Порушено проблему немовного людського спілкування. Зроблено розмежування між вербальною та невербальною комунікацією в англomовному художньому дискурсі. Із застосуванням значної фактологічної експериментальної бази мовних номінацій виконано класифікацію та аналіз позамовних засобів вираження подяки, зокрема, екстралінгвістичних, кінесичних і тактильно-кінестезичних.

Ключові слова: невербальна комунікація, комунікативний канал, міміка, жести, подяка, вербальна номінація.

Людина виокремилася зі світу, що її оточує, і піднялася над ним завдяки мисленнєвій і мовленнєвій діяльності, спілкуванню за допомогою виняткової знакової системи – природної мови. Спілкування (комунікація) – особливий тип людської діяльності поряд з діяльністю когнітивною, трудовою та ігровою [2, с. 26]. Спілкування людей – складний процес взаємодії особистостей у конкретному часовому й просторовому вимірі. Будь-які стосунки людей з використанням мови мають багато спільних ознак, що дає змогу стверджувати про спілкування як універсальну категорію. Часто в побутовому мовленні, а іноді й у науковій літературі спілкування ототожнюють з комунікацією, однак ці поняття відрізняються між собою [2, с. 27]. Ф. Бацевич подає визначення двох понять: спілкування – сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів, у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками та результатами діяльності. А от комунікація – це смисловий та ідейно-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією у різноманітних процесах спілкування [2, с. 27, 28].

Отже, спілкування є загальнішим поняттям, тоді як комунікація – конкретним, вона позначає лише один із типів спілкування. Комунікація пов'язана лише з інформаційним зв'язком. Вона як міжособистісний процес і вид соціальної діяльності є одним із найважливіших чинників формування суспільства, у якому відіграє цементувальну роль [2, с. 29].

За критерієм участі чи неучасті мови спілкування поділяють на вербальне та невербальне. До засобів невербального спілкування належать міміка, жести, постава, тип одягу, зачіска, а також інтонація та тембр голосу [2, с. 33, 35]. Дослідник мовленнєвої комунікації англійський вчений А. Монро вводить поняття “комунікативного каналу”, через який передається повідомлення [6, с. 18]. Автор стверджує, що коли учасники комунікації перебувають у мовленнєвій взаємодії, то обидва канали – вербальний і не-

вербальний – частково взаємодіють [6, с. 18]. Ф. Бацевич класифікує поняття комунікативного каналу, виокремлюючи вокальний (слуховий, звуковий) канал, що є провідним і домінує в процесах міжособистісної комунікації, а також візуальний, тактильний, нюховий і смаковий канали [3, с. 54, 55]. Вокальний комунікативний канал, очевидно, відповідає за вербальну комунікацію, візуальний, тактильний, нюховий та смаковий – за невербальне вираження мовного коду. Американський дослідник невербальної комунікації А. Піз запевняє: особливістю немовного спілкування є те, що його прояв зумовлений імпульсами людської підсвідомості, а те, що їх неможливо підробити, дає змогу нам довіряти цій мові більше, ніж звичайному каналу спілкування [1, с. 5]. Дослідники Британської лінгвістичної школи вивчають мову як складову суспільного процесу та вважають вербальну й невербальну комунікації одними з основних категорій її дослідження [8, с. 66]. Ці категорії взаємозалежні, оскільки реалізація вербальної комунікації відбувається в усному та писемному мовленні й сьогодні вона є основним і найважливішим способом передавання інформації та знання, рушієм думки [8, с. 67, 68]. Отже, для передавання думок, інформації та ідей учасники комунікації використовують вербальну комунікацію, а от невербальна слугує для передавання почуттів та емоцій мовця. Безпосереднє “живе” спілкування людей завжди неповторне, оскільки в ньому беруть участь особистості з різним внутрішнім світом, звичками, уподобаннями; сам процес інтеракції відбувається в конкретній ситуації; тематика, яку обговорюють учасники, може стосуватись найрізноманітніших проблем; результати бувають непередбачувані. Водночас у будь-якому типі спілкування є спільні елементи, які уможливають сам процес інтеракції, взаємодію учасників. Це елементарні компоненти і засоби комунікації. У сфері невербального спілкування важливими є такі засоби комунікації, як паралінгвістичні. До них належать жести, міміка, контрольовані та спонтанні рухи, постава тіла, відстань між комунікантами, свідома організація простору спілкування [3, с. 51, 53]. Діапазон невербальної поведінки досить широкий: щоби вплинути на учасників комунікації, ми застосовуємо жести, вирази обличчя, посмішку та візуальний контакт; навіть одяг, який ми одягаємо і те, як вкладаємо волосся, може впливати на інших [8, с. 68]. Припускають, що жест за природою орієнтований швидше на продукування мовлення, ніж сприйняття: жест передусім слугує мовцеві, а не слухачеві [4, с. 16]. Міміка, жести, різноманітні рухи тіла здавна привертали увагу вчених різних галузей знань. Проте немовні засоби комунікації почали інтенсивно вивчати наприкінці 50-х років ХХ ст., особливо в семіотичному ракурсі [4, с. 15].

Проблемою невербальної комунікації займались вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, А. Паславська (невербальна комунікація), Ф. Бацевич (комунікативна лінгвістика), М. Пауер (невербальна комунікація), Р. Бак, Н. Киселюк, Л. Козяревич та ін.

З давніх-давен відома мова жестів, яка була поширена вже серед первісних людей [3, с. 55] і цей факт, який є незаперечним, доводить одне – що в людині закладено насамперед сприйняття та розуміння мови рухів і знаків. У наш час через потребу діяти швидко в суспільному житті значна частина людської поведінки набула майже рефлексорної природи. Дослідження засвідчують: 70 % того, що ми кажемо, передається невербально [3, с. 98]. Це означає, що більша частина спілкування відбувається без участі засобів мовного коду, але з орієнтацією на інші його складові: паралінгвістичні елементи, елементи інших семіотичних систем [2, с. 59]. Проте невербальна комуні-

кація є набагато складнішим явищем, ніж вербальна, невербальну поведінку мовця розглядають як підсвідому та неконтрольовану [6, с. 523]. Будь-яке висловлення може складатися з основного, предметно-логічного змісту та емоційно-оцінної конотації [4, с. 17]. Якщо первинний компонент передає фактичну інформацію, то інший виражає ставлення до мовця. Вважають, що саме для передання емоційного змісту і застосовують допоміжні паралінгвістичні засоби [4, с. 19]. Невербальні повідомлення мають певні особливості. Вони, зазвичай, неструктуровані, їх не можна розкласти на окремі складники; це вияв темпераменту людини, її емоційного стану, самооцінки, соціальних статусів, належності до певної групи тощо. Такі повідомлення прив'язані до умов спілкування; неінтенціональні та спонтанні; більше вроджені, аніж набуті; здебільшого їх засвоює кожен носій певної культури шляхом спостережень, копіювання невербальної поведінки інших людей [2, с. 59].

Мовленнєвий акт подяки зачисляють до експресивів, мета яких – виразити психологічний стан мовця, схарактеризувати ступінь його відвертості [2, с. 173]. Подяка, зазвичай, передає позитивні емоції, оскільки адресант висловлює вдячність за послугу, подарунок, комплімент тощо. Виразити вдячність без емоцій, міміки обличчя та рухів тіла було б неможливо.

Нашою метою є проаналізувати невербальні засоби вираження подяки в англомовній комунікації та комунікативну поведінку мовця в ході реалізації цього мовленнєвого акту. Експериментальною базою для вивчення слугує корпус засобів вираження подяки в сучасній англомовній прозі ХХ ст., одержаний методом суцільної вибірки, яка становить 1 300 одиниць. Серед досліджуваних одиниць відібрано саме ті, які виражають подяку невербально, і виконано їхню класифікацію. Отже, вдячність може бути виражена за допомогою таких засобів невербальної комунікації, як екстралінгвістичні, тактильно-кінестезичні та кінесичні:

– екстралінгвістичні, тобто ті, які утворюються без участі вербального спілкування, серед них: *кашель* – 1 (0,07 %);

1.1 e.g. *Alice gratefully coughed with her feeling privileged and this special intimacy* [8, p. 48]. У цьому випадку засобами вираження подяки є два компоненти – *cough* та *gratefully*. Перший – лише імпліцитна сема подяки в контексті комунікативної ситуації, виражений невербальним симптомом, який є зовнішнім проявом психологічного стану мовця. Другий компонент *gratefully* є семантичним маркером, який і надає *cough* емотивної сили вдячності та робить його експліцитним. Без маркера *gratefully* екстралінгвістичний засіб *cough* не матиме емотивної сили вираження подяки, тому що імпліцитні семи стають експліцитними лише в словосполученнях. Іншим засобом є

– *зітхання* – 1 (0,07 %);

1.2 e.g. *And, with a thankful sigh, Shiona sunk down on one of the sofas in the reception area* [8, p. 78]. Первинно *sigh* містить зовсім інший семантичний зміст: “an act of taking and then letting out a long deep breath that can that show you are tired or disappointed”. Словникова дефініція подає негативне значення цього слова, можливо, для набуття позитивної конотації його треба ототожнювати зі словосполученням фразеологічного типу “to breathe a sigh of relief”, що означає “зітхнути з полегшенням”. Отже, лише в сполученні з *thankful* зітхання може експліцитно виразити подяку.

– *посмішка* – 8 (0,6 %);

1.3 e.g. “*Frix herself brought their sandals over as they sat companionably at the bar. **Kylie smiled her thanks, then looked gloomy again**” [7, p. 34]. The Dictionary of Gestures, Signs and Body Language подає таку дефініцію “*smile*”: “*facial expression which produces a weak feeling of happiness*”. Отже, цей засіб невербального вираження має позитивну конотацію та виражає перш за все позитивні емоції мовця. У цьому прикладі вдячність реалізується за допомогою маркера *thanks*, який надає посмішці конотації подяки. Дієслово “*smile*” також зафіксоване в синонімічному ряді дієслів, що виражають подяку у Webster’s New World Thesaurus як невербальний засіб її вираження. У цьому прикладі подяка висловлена за допомогою як вербального (*thanks*), так і невербального (*smiled*) засобів, це призводить до семантичної контрадикції. У цьому разі невербальне повідомлення, не узгоджуючись за значенням з вербальним, ідентифікує справжню інтенційність вербального [5, с. 11].*

Екстралінгвістичні засоби утворюють вокально-візуальний канал комунікації, за допомогою якого учасники комунікації отримують переважну більшість інформації від оточення.

Ще однією категорією засобів невербальної комунікації є тактильно-кінестезичні, які реалізують тактильний канал комунікації, їх застосовують з метою реалізації стратегії ввічливості, несучи прагматичне значення вдячності:

– *потискування рук* – 2 (0,15 %);

2.1 e.g. ***I held his big black hand gratefully*** until my heart stopped hammering [1, p. 32].

– *обійми, дотики* – 3 (0,2 %);

2.2 e.g. *Lisa caught her and and **hugged her gratefully*** [14, p. 89]. Потиск рук є поширеним засобом вираження привітання, прощання, контрактивної згоди та подяки [2]. Цей невербальний засіб має етикетну номінацію в мовленні. Що стосується обіймів, то це спосіб вираження втішання та заспокоєння [2], проте, судячи з прикладу, у певних комунікативних ситуаціях обійми виражають подяку. Реалізується це вираження знову ж таки за допомогою спільного маркера *gratefully*, який є вербальною номінацією подяки і надає дієслову *hug* потрібної емотивної сили.

Кінестезичні засоби є ще одним із найважливіших засобів невербального спілкування, що значно впливають на його перебіг. Їх також називають “мовою тіла”. Ці засоби охоплюють *візуальний контакт* – 2 (0,15 %):

3.1 e.g. *Montgomery **looked up gratefully** at the sound of rattling cups* [12, с. 4]. У культурах англомовних країн заведено підтримувати візуальний контакт зі співрозмовником [9, p. 52]. Саме погляд має велику емотивну силу і може виражати будь-який емоційний стан [9, p. 536]. У цьому випадку автор наголошує за допомогою маркера *gratefully*, що мовець сповнений почуття вдячності, яке виражає поглядом;

– *міміка та жести* є найважливішими засобами невербальної комунікації. Їх відсутність унеможлиблює спілкування, оскільки обличчя – “дзеркало людських емоцій”. Вони охоплюють:

– *кивання головою* – 6 (0,5 %);

3.2 e.g. *His eyes opened and he gave me a weak smile. **I nodded gratefully*** [9, p. 95]. Кивання головою виражає згоду, привітання та в цьому випадку подяку, яка є реакцією на посмішку співрозмовника.

Іноді подяку виражають за допомогою симптоматичних прагматично неопанованих жестів, які не мають стандартного мовного позначення у вигляді закріпленої в мові номінації та не є стійкими, наприклад:

– *вдох* – 11 (0,8 %);

3.3 e.g. He ***inhaled gratefully*** [2, с. 46].

3.4 e.g. Charles lifted his head, ***took a thankful breath of fresh air*** and relapsed among the crates [5, p. 168].

– *поворот тіла* – 4 (0,3 %);

3.5 e.g. 'Don't worry! Let me!' Paula ***turned gratefully*** [6, p. 247].

– *приймання їжі* – 14 (1%);

3.6 e.g. There was hot spiced wine to hearten the bride, who ***drank it gratefully*** [10, p. 56].

3.7 e.g. Mrs Watson shook her head, raising the steaming up cup herself and ***sipped gratefully*** [11, p. 145]. Жести під час приймання їжі можуть виражати подяку за пропозицію або пригостання;

– *постава тіла* – 2 (0,15 %);

3.8 e.g. Mary ***sat down at the chair gratefully*** [13, p. 278]. Зазвичай, постава під час сидіння свідчить про соціальний статус [2], проте в цьому випадку автор використовує маркер *gratefully*, щоб відобразити вдячність учасника комунікації за пропозицію сісти.

– *прийняття подарунків, грошей* – 4 (0,3 %);

3.9 e.g. She felt guilty accepting the money, but ***took it gratefully*** [4, p. 301]. Один із учасників комунікації приймає гроші, за допомогою вербальної номінації *gratefully* зрозуміло, що він вдячний, проте випадок не є достатньо інформативним.

Вираження подяки у невербальній комунікації відбувається за допомогою вокального, візуального і тактильного каналів комунікації, саме через них адресант передає повідомлення адресату. Вираження вдячності реалізується за допомогою традиційної або набутої комунікативної поведінки учасників комунікації, яка виявляється в певних рухах, міміці, жестах, притаманних тій чи іншій культурі спілкування. Комунікативна поведінка індивіда в процесах спілкування регульована комунікативними нормами і традиціями, яких дотримується учасник спілкування.

Семантичними маркерами засобів невербального вираження подяки є *gratefully* та *thankful*, оскільки в художньому дискурсі всі невербальні засоби комунікації, зокрема й вираження подяки, вербалізовані, тобто зображені за допомогою вербальних номінацій та описів [4, p. 11]. Ці семи й реалізують вираження подяки, яке є конотативним, оскільки низка зафіксованих засобів невербального вираження подяки, наприклад, *smile, sigh, inhale, cough, hug, nod, look up, sit down*, має інший зміст, однак здатна набувати семантичних відтінків, зокрема вдячності. Ці засоби є невербальними симптомами МА подяки.

В актуалізації мовленнєвого акту подяки переважають підсистеми кінесичних засобів невербальної комунікації. Кількість їхніх номінацій становить 3,05 % від загальної кількості номінацій невербальної комунікації з художніх текстів. Кількість номінацій екстралінгвістичних і тактильно-кінестезичних засобів, що виражають вдячність, є дуже незначна і становить 0,7 та 0,5 % відповідно. Загалом, судячи з отриманих результатів

дослідження, у подячному дискурсі переважає вербальна домінанта, невербальна хоч і зафіксована, проте не вирізняється особливою частотністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аллан Пиз*. Язык телодвижений. Как читать мысли других людей по их жестам / Аллан Пиз. – Ай Кью, 1992. – 346 с.
2. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К., 2004. – 342 с.
3. *Бацевич Ф.* Мовленнєві жанри в між культурній комунікації / Ф. Бацевич, Р. Помірко, А. Паславська. – Львів : ПАІС, 2010. – 280 с.
4. *Киселюк Н. П.* Невербальні компоненти комунікації / Н. П. Киселюк // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2006. – Вип. 6. – С. 15–18.
5. *Козяревич Л. В.* Вербальні та невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спеціальність 10.02.04 “Германські мови” / Козяревич Л. В. – К., 2006. – 20 с.
6. *Alan H. Monroe*. Principles and Types of Speech Communication / Alan H. Monroe, Douglas Ehninger. – Scott Foresman and Company : Brighton, England. – 1998. – 625 p.
7. *Mary R. Power*. Non-verbal Communication / Mary R. Power. //Working Through Communication. – 1998. – №7(1).– P. 96–98.
8. On Verbal and Non-verbal Aspects in Communication // Universitas Tartuensis. Issues in Applied Linguistics, I. – Tartu, 1995. – P. 67–71.
9. *Ross Buck C. Arthur Vanlear*. Verbal and Non-verbal Communication: Distinguishing Symbolic, Spontaneous and Pseudo-Spontaneous Non-verbal Behaviour / Ross Buck, C. Arthur Vanlear //Journal of Communication. – 2002. – P. 522–541.
10. Verbal behavior and general behavior theory. //ed. By Theodore R. Dixon, David L. Horton. – Prentice Hall, New Jersey, 1968. – 596 p.
11. The Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. Ed. By Carl Darling Buck, University of Chicago press, 1949.
12. The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs and Body Language Cue s / Ed. By David B. Givens.– <http://www.members.aol.com/nonverbalz/diction1.htm/>
13. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English ed. by Sally Wehmeier. – Oxford University Press, 2000.
14. Webster’s New World Thesaurus. Ed. by Charlton Laird, Warner books, 1974.
15. *Anita Brookner*. Look at Me / Anita Brookner. – Penguin books, 1983. – 192 p.
16. *Barbara Taylor Bradford*. Where You Belong / Barbara Taylor Bradford. – Harper Collins Publishers, 2000.– 471 p.
17. *Catherine Cookson*. My Beloved Son / Catherine Cookson. – Guild publishing, 1991.– 379 p.
18. *Joanne Harris*. Chocolat / Joanne Harris. – Black Swan, 2000.– 320 p.
19. *Joanne Harris*. Blackberry wine / Joanne Harris. – Black Swan, 2000. – 333 p.
20. *Julian Barnes*. The Porcupine / Julian Barnes. – London, 1992. – 138 p.
21. *Martin Amis*. Time’s Arrow or The Nature of the Offence / Martin Amis. – Penguin books, 1992. – 176 p.
22. *Maeve Binchy*. Evening Glass / Maeve Binchy. – Orion Books, 1996. – 520 p.
23. *Nicholas Blincoe*. The Dope Priest / Nicholas Blincoe. – Hodder and Stoughton, 1999. – 293 p.
24. *Paul Bailey*. Uncle Rudolf / Paul Bailey. – London, 2002. – 183 p.
25. *Storm Constantine*. Thin Air / Storm Constantine. – Warner books, 2000. – 314 p.
26. *Sharon Creech*. Walk Two Moons / Sharon Creech. – Macmillan books, 1994. –244 p.
27. *Sheila O’Flanagan*. Caroline’s Sister / Sheila O’Flanagan. – London, 2002.– 471 p.

28. *Sue Townsend. Andrian Mole and Weapons of Mass Destruction / Sue Townsend.* – Penguin Books, 2004.– 421 p.

*Стаття надійшла до редколегії 23.02.2011
Прийнята до друку 15.03.2011*

NON-VERBAL MEANS OF EXPRESSING GRATITUDE IN ENGLISH COMMUNICATION

Iryna Chemerynska

*The Ivan Franko National University in L'viv
(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)*

This research touches upon the issue of non-verbal English communication. The distinction was made between verbal and non-verbal communication in English fiction discourse. With the help of immense experimental corpus of speech nominations the classification and analysis of non-verbal means of expressing gratitude was fulfilled, including extralinguistic, cinesic and tactual-cinesthetic ones.

Key words: non-verbal communication, communicative channel, mimics, gestures, gratitude, verbal nomination.

НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ БЛАГОДАРНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Ирина Чемеринская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Проанализировано проблему невербального человеческого общения. Проведено черту между вербальной и невербальной коммуникацией в англоязычном художественном дискурсе. С использованием значительной фактологической экспериментальной базой языковых номинаций классифицировано и проанализировано невербальные средства выражения благодарности, в том числе экстралингвистических, кинесических и тактильно-кинестезических.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, коммуникативный канал, мимика, жесты, благодарность, вербальная номинация.